

19. Yüzyıl İngiltere'sinde Burjuva Toplumsal Cinsiyet İdeolojisi, Orta Sınıf Ve Gündelik Hayat

Canan Aydın*

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Email: canan.ayd.89@gmail.com, Orcid Numarası: [0000-0003-3954-3865](https://orcid.org/0000-0003-3954-3865)

Öz

Modern Avrupa'da burjuva toplumunun ve kamusal-özel alan ayrımının cinsiyetçi doğası, toplumsal cinsiyet alanında çalışan araştırmacıların üzerinde tartıştıkları konular arasında yer alır. Bu ilgiden yola çıkan bu çalışma 19. yüzyıl İngiltere'sinde burjuva, başka bir ifadeyle orta sınıf toplumsal cinsiyet kimliklerinin nasıl biçimlendiğini ve burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisinin gündelik hayattaki yansımaları ilgili literatürden yola çıkarak incelemektedir. Hukuksal düzen, eşitlik ve özgürlük ilkelerinin taşıyıcılığını yapan burjuva ideolojisi kendisiyle çelişerek cinsiyetler temelinde eşitlikçi bir düzenin savunuculuğunu üstlenmemiş ve yüzyıl sonuna kadar kadınlar özgürleştirici girişimlerin konusu haline gelememiştir. Fakat döneme yönelik eleştirel araştırmaların dikkat çektiği üzere idealize edilen toplumsal cinsiyet ideolojisinin tersine gündelik hayat pratikleri, kadınların yalnızca özel alanda erkeklerin ise kamusal alanda konumlandığı örneklerden azade olmamıştır. İlgili literatür dönemin burjuva toplumsal cinsiyet normlarını aşındırarak kamusal alanda yer alan kadınların varlığını onaylarken erkeklerin ise özel alandaki görevlerine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Burjuva Toplumsal Cinsiyet İdeolojisi, 19. yüzyıl, İngiltere, Orta Sınıf, Gündelik Hayat.

Bourgeois Gender Ideology, The Class And Everyday Life in 19th Century in England

Abstract

In modern Europe gendered nature of burgeois ideology and distinction of public-private is among the issues discussed by researchers studying field of gender issues. This study analyze how bourgeois, or middle class, gender identity were shaped in 19th century of England based on relevant literature. The bourgeois ideology carrying principles of legal order, equality and freedom contradicted itself and did not advocate an egalitarian order on the basis of gender, and women could not be subject of liberating initiatives until the end of century. However, as critical research on the period call attention, contrary to the idealized gender ideology, daily life practices were not free from examples where women positioned only in the private sphere and men in public sphere. While the relevant literature confirms the existence of women in the public sphere, eroding the bourgeois gender norms of the period, it points out the duties of men in the private sphere.

Key Words: Bourgeois Gender Ideology, 19th Century, England, Middle Class, Everyday Life.

GİRİŞ

Bu çalışma 19. yüzyıl İngiltere’inde orta sınıf toplumsal cinsiyet kimliklerinin nasıl şekillendiğine ve burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisinin gündelik hayattaki yansımalarına odaklanmaktadır. Burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisi başka bir ifadeyle orta sınıf toplumsal cinsiyet ideolojisi¹ cinsiyetler arasındaki ayrımı kamusal- özel alan ekseninde ele alıp kadını evle ilişkili özel alanın sorumlusu, erkeği ise kamusal alanın esas aktörü olarak idealize etmiştir. Hukuksal alanda da karşılığını bulan bu ideoloji, erkekleri ve kadınları hak sahibi eşit özneler olarak konumlandırmayarak cinsiyetler arası hiyerarşiyi pekiştiren işleve sahip olmuştur.

Burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisinin cinsiyet eşitsizliğini onaylayan etkisi hayatın pek çok alanında kendini göstermiştir. Ayrı alanlar teorisinin kadınlarla ilgili tarihsel incelemelerdeki baskınlığı, orta sınıf kadınların gündelik hayat pratikleriyle ilgili yanıltıcı yorumlar yapılmasına neden olabilmektedir. Kamusal alanda yer alan orta sınıf kadınların pratikleri, kabul gören analiz çerçevesinin dışında olduğu için tarih yazımında göz ardı edilmiştir. Bu kadınların özel alandaki

¹ Makale boyunca burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisi ile orta sınıf toplumsal cinsiyet ideolojisi aynı anlamda kullanılmaktadır.

rollerini yerine getirmedikleri düşüncesinden hareketle, orta sınıf statülerini kaybettikleri dahi iddia edilebilmiştir (Aston, 2013, s. 188,189). Fakat yeni bakış açılarının tarih yazımına dahil olmasıyla, erkeklerle benzer işleri yapıp aynı zamanda “orta sınıf kadın nitelikleri” taşıyan kadınlar da tarihsel anlatılarda görünür hale gelmiştir (Aston, 2013, 189).

Kadınların kamusal alandaki varlığını görmeyen tarih yazımı, erkeklerin özel alanla ilişkilerini de sorgulamamıştır. Halbuki 19. yüzyıl İngiltere’inde “aile babası ve kamusal adamı” iki ayrı özne olarak ele alan anlayışın aksine, “erkeksi özsaygının” kaynağını yalnızca erkeklerin kamusal alandaki pratikleri değil; ev ve aileleriyle ilişkileri de oluşturmuştur (Tosh, 1991, s. 104-105). Bu nedenle dönemin toplumsal cinsiyet rejimine yönelik eleştirel çalışmalar, 19. yüzyıl İngiltere’inde gündelik hayat analizinin burjuva toplumsal cinsiyet normlarının keskin ayrımlarına göre yapılmasının eksik ve sorunlu olduğunu vurgulamaktadır.² Alanlar arası cinsiyet hareketliliğine işaret eden örneklerin varlığı, yalnızca normlara bağlı kalınarak değerlendirme yapılamayacağına kanıttır. Bu durum ise modern Avrupa tarihinde orta sınıfa mensup kadınların pasif aktörler, erkeklerin ise özel alandan soyutlanmış özneler olduğu algısının yıkılması açısından önemlidir. Çalışmada ilk olarak 19. yüzyıl İngiltere’inde burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisinin inşa ettiği toplumsal yapıya kısaca değinildikten sonra, bu ideolojinin orta sınıf kadın ve erkek rollerini nasıl biçimlendirdiğine ve gündelik hayat pratiklerinde burjuva toplumsal cinsiyet normlarının her iki cinsiyet tarafından nasıl aşındırıldığına yer verilmektedir.

1. 19. Yüzyıl İngiltere’inde Burjuva Toplumsal Cinsiyet İdeolojisi

Ataerkillik, liberal ideolojinin de içinde yer aldığı “özgürleşimci formülasyonlar” üzerine yükselen unsurlardan biridir. 19. yüzyıl liberal düşüncesi kamusal alanı, devletin çatışma çözücü misyonunun yanı sıra, hak ve mülkiyet koruyucusu olarak müdahalede bulunabildiği “erkeklerin ve zorunluluğun”

² Araştırmacılar 19. yüzyıl İngiltere’inde kadın ve erkek kimliklerine odaklanırken realiteyi burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisinin normları- özellikle ayrı alanlar ve bağımlılık- üzerinden analiz etmelerinin yönetsel açıdan problemlere neden olduğuna dikkat çekmektedirler. Bu problemler ise realiteye bakılırken kadının yalnızca özel alanla özdeşleştirilmesi, erkek bağımlılığından azade olan kadınların varlığının görmezden gelinmesi ve özel ve kamusal alanlar arasında geçişliliğin görülememesidir. Bu çalışmada da burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisinin orta sınıf kadınların tamamı için standartlaşma yaratmadığı söylenirken burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisini eleştirel olarak ele alan araştırmacıların dikkat çektikleri hususlardan esinlenilmiştir. Bu konuya değinen çalışmalar için bkz: Davidoff, L. (2002). *Feminist tarih yazımında sınıf ve cinsiyet*. (Çev. Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu). İstanbul : İletişim Yayınları. Gordon, E. ve Nair, G. (2002). The myth of the victorian patriarchal family. *The History of the Family*, 7(1), 125-138. Green, D. R. ve Owens, A. (2003). Gentlewomanly capitalism? Spinners, widows, and wealth holding in England and Wales, C. 1800-1860. *The Economic History Review*, 56(3), 510-536.

alanı; özel alanı ise yine devletin müdahalesinden azade, erkeklerin özgürlüklerini gerçekleştirebilecekleri fakat kadınlarla özdeşleştirilen alan olarak kodlamıştır (Berktaş, 2003, s. 37-38).

Temel ilkesi özgürlük olan liberalizm, aydınlanma düşüncesinin mirasçısı olarak “ilerleme”den yanadır (Berktaş, 2015, s. 50-51). İlerlemenin şartı ise bireyin ekonomik ve politik açılardan özgür olmasıdır (Berktaş, 2015, s. 61). Fakat liberalizmin ilerleme düşüncesi “aristokrasi ve geleneksel seçkinlerin siyasi iktidar ve toplumsal prestij üzerindeki tahakkümünü kırmak ve ekonomi üzerindeki kısıtı kaldırmak” (Berktaş, 2015, s. 62) isteyen burjuva erkeklerinin ilerlemesine referans vermekteydi. Liberal teorisyenlerin üzerinde uzlaştıkları toplum sözleşmesi “evrensellik” ilkesine yaslanarak erkek kardeşleri gelenekselliğin taşıyıcılığını yapan ve ataerkinin iki boyutundan biri olan kral-babanın ataerkil düzeninden özgürleştirmekte; böylelikle “kapitalist toplumun” ve “liberal temsili yönetimin” hayata geçirilmesini savunmaktaydı (Pateman, 1993, s. 124). Çünkü iktisadi değişim sürecinin etkisiyle yeni orta sınıflar oluşmuş ve bunun sonucu olarak burjuva devrimleriyle geleneksel yapı geri döndürülmez şekilde sarsılmıştı. Böylelikle yalnızca burjuva erkekleri kapsamıyla eşitlikçi temellerden uzak, hak sahibi “yeni özgür insanın doğuşu” gerçekleşmişti. Bu dönemin ürünü ve aynı zamanda ideolojik alt yapısı olarak ortaya çıkan toplum sözleşmesi metinlerine yönelik feminist bir bakış ise, metinlerdeki evrensellik söyleminin kapsayıcı olmadığını, liberal kuramcıların ataerkilliğin diğer boyutu olan erkeğin kadınlar üzerindeki baskısının sürdürülmesi taraftarı olduklarını ortaya çıkarmaktadır (Pateman, 1993, s. 124, 126-129). Pateman’ın ifade ettiği üzere liberal teorisyenlerin amacı geleneksel düzeninin taşıyıcılığını yapan “babaları öldürmek” olurken; kadınların ezilmesinin kaynağı olan erkeklerin hakları ise hedef alınmamaktaydı (Pateman, 1993, s. 126). Öyle ki Rousseau, Locke gibi liberal düşünürler kadınların erkeklere itaatini esas olduğunu ifade etmekteydi (Çakır, 2015, s. 440-441). Burjuva devrimlerinin ürünü olan ve iktidarın yetkilerini sınırlandıran “yeni toplumun” kurucu metinleri olarak anayasa ya da bildirgelerde de kadınlar hak sahibi özneler olarak görülmemekteydi.

Kadınların orta sınıf erkekler için geçerli olan “eşitlik, adalet, özgürlük” ilkelerinin yararlanıcıları olarak görülmemeleri ise feminist hareketlerin temellerini atmıştır (Çakır, 2015, s. 417). İngiltere’de 17. ve 18. yüzyılda hayat bulan feminist hareketin odak noktasında evli kadınların mülkiyet ve velayet haklarının edinilmesinin yanı sıra kadınların oy kullanma hakkı da yer almaktaydı (Çakır, 2015, s. 422). Her ne kadar 19. yüzyıl boyunca kadınlar lehine çeşitli kazanımlara sahip olunsada, dönemin cinsiyet ideolojisi norm olarak kabul edilmeye devam etmiştir.

Cinsiyetler arası eşitliğin karşısında konumlanan liberal ideolojinin formülasyonu, orta sınıfların taşıyıcılığını yaptığı burjuva ideolojisinin toplumsal cinsiyete yönelik tutumunun da temelini oluşturmaktadır. Kapitalizmin gelişimiyle üretimin, “aileden kamusal alana taşınması” ve burjuva erkekleriyle özdeşleştirilmesi (Çakır, 2015, s. 416-417) ev ile iş ayrımının gerçekleşmesine neden olmuş ve bu durum burjuva cinsiyet ideolojisinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Bu ideoloji özel ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi karşıtlık üzerine inşa ederken, orta sınıf kadınların kimliklerini evle ilişkili olarak kurgulamış; evi ve aileyi kendi toplumsal cinsiyet anlayışına göre konumlandırmıştır (Morris, 2005, s. 26). Alanlar arasında keskin ayrımların olduğu bu tabloda, Bock³'un belirttiği üzere cinsiyetler birbirini tamamlamakta ve karşıt niteliklerle tanımlanmaktaydı (Bock, 2004, s. 99). Kadınların evle özdeş kılındığı, Viktorya dönemi olarak da isimlendirilen bu dönemde, erkekler ise çalışma hayatının esas aktörleri olarak görülmekteydi (Bock, 2004, s. 99)

Orta sınıf erkeklerin siyasi ve ekonomik özgürlüklerle donatıldığı İngiltere’de, evli kadınların hukuki kazanımları açısından önemli olan aile hukuku Ortaçağ düzeninin kalıntılarını yansıtmaktaydı (Vogel, 2015, s. 240). Özgürlük ve eşitliğin savunusunu yalnızca erkekler adına yapan burjuva ideolojisinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda arkaik pratiklerin taşıyıcılığını devam ettirmiş olması (Vogel, 2015, s. 238), ideolojinin eşitlikçi idealleriyle çelişen bir tutum olarak kendini göstermiştir.

Burjuva ideolojisinin toplumsal cinsiyet ve ayrı alanlar tahayyülü, çeşitli kanallar yoluyla tüm toplumsal gruplara sirayet etmiştir. 19. yüzyıl İngiltere’inde işçilerin makine kullanımından ücretlendirmelerine uzanan bütün pratiklerin şekillenmesinde bu ideolojinin yansıması kendini göstermiştir (Rose, 2003, s. 23). Resmi politikaların da bu tahayyülün taşıyıcılığını yapmasıyla, kadınların erkeklerin gerisinde kaldığı düzenin varlığı onaylanmıştır. Bir sonraki bölümde hem resmi politika düzeyinde hem gündelik hayatta 19. yüzyıl İngiltere’inde kadınların burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisini nasıl deneyimlediği incelenecektir.

2. Burjuva Toplumsal Cinsiyet İdeolojisinde Kadınların Konumlanması Ve Gündelik Hayat

³ Bock, G. (2004). *Avrupa tarihinde kadınlar*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Erkeklerin siyasal ve ekonomik haklarla kuşatıldığı 19. yüzyıl İngiltere'sinde kadınlar, ekonomik, siyasal ve hukuksal haklara erişimleri açısından erkeklerle karşılaştırılmayacak pozisyondaydılar. İki cinsiyetin sahip olduğu haklar arasındaki uçurumun en çarpıcı örneklerinden biri, evli kadınların mülkiyet haklarına erişimlerdeki engellerdi. Öyle ki evli kadınların maruz kaldığı bu düzen araştırmacılar tarafından kadınların “sivil ölümleri” olarak da nitelendirilmiştir (Green ve Owens, 2003, s. 516). Kadınların erkeklerle mülkiyet hakları konusundaki eşitlikleri, kadınlar evli değillerse söz konusu olabilmiştir. Bu koşullar altında evli kadınların kocalarının ölmesi, David ve Owens'ın ifade ettiği üzere, kadınların yasal temelde “yeniden doğuşu” olarak değerlendirilmiştir (Green ve Owens, 2003, s. 516). Bu durum ise burjuva ideolojisinin insan hakları savunusunun sahici bir evrensellik iddiası içermediğinin, evrensellik kisvesi altında savunulmanın aslında “Batılı mülk sahibi erkekler” için söz konusu olduğunun bir kanıtıdır (Berktaş, 2003, s. 40).

Bazı zengin aile kızları, evlilik sözleşmesiyle mülkiyet haklarını cinsiyetçi tutumun dışında bırakmayı başarabilmiş olsalar da bu kesimin kadınlar içindeki payı oldukça küçüktür. Bu ayrıcalıklı sınıfın dışında kalan kadınlar mülkiyet hakları üzerindeki kontrollerine ancak 1870 yılında, evli kadının mülkiyet hakkını güvenceye alan kanunun hayata geçmesiyle erişebilmişlerdir. Kadınların haklarında iyileştirmeye gidilmemesinin ardındaki neden, bu iyileştirmenin aile kurumuna zarar vereceği yönündeki endişedir (Davidoff vd., 1999, s. 142-145). 1878'de çıkan yasa ile kadının ve çocuğun korunması gibi annenin çocuğun sorumluluğu konusunda söz sahibi olabileceğini garanti altına alan bir dizi hakkın hayata geçirilmesiyle, annelerin babalar karşısında son derece kırılabilir konumlarında tam anlamıyla olmasa da bir takım iyileştirmelerin gerçekleşmesi sağlanmıştır (Davidoff vd., 1999, s. 142,145). Ayrıca bu gelişmenin yanı sıra 1878 yılında kadınları aile içi şiddetten koruyan kanun ile 1886 tarihli babaların otoritelerinden ziyade çocukların çıkarlarını gözetken kanunun hayata geçmesi, kadınların hak kazanımları yolunda önemli adımlar olarak kendini göstermiştir (Davidoff vd., 1999, s. 143, 144,145) .

Peki kadınları etkileyen bu makro unsurlar dışında orta sınıf kadınlar, toplumsal cinsiyetçi düzeni gündelik yaşamlarında nasıl deneyimlemiştir? “Din, ahlak ve rahatlığa dayanan ev merkezli yaşam tarzının” yanı sıra normlaştırılmış cinsiyet rolleri üzerine inşa edilen aile düzeni, orta sınıf kimliğinin önemli bir parçası olarak şekillenmiştir (Morris, 2005, s. 26). Aileyi “değerlerin alanı” olmasının yanı sıra “toplumsal uyumluluk ve bireysel olgunlaşmanın” mekanı olarak da tanımlayan orta sınıf ideologları, kadının dışında çocukları ve hizmetçileri de bu mekanın içine dahil etmişlerdir (Davidoff ve Hall, 2002, s. 181). Aslında bu durum yüzyıl içindeki bir dizi gelişme sonucunda ortaya çıkan “ev

ideolojisi”nin yansıması olarak kendini göstermiştir. Bu ideoloji, Evanjelizmin de etkisiyle, orta sınıflar arasında 19. yüzyılın belirli dönemlerinde yükselişe geçmiştir (Gordon ve Nair, 2002, s. 125). Fakat esas olarak ev ideolojisinin ortaya çıkışının yüzyıl içinde kapitalizmin geçirdiği dönüşümle ilişkili olduğu görülmektedir. 1830 ve 1840’lı yıllarda iş dünyasının formalizasyon ve uzmanlaşma anlayışı üzerine temellenmeye başlaması, iş ve profesyonelleşme ortamının evden ayrılma sürecini hızlandırmıştır (Gleadle, 2001, s. 57). Bu gelişmeler ise kadınların artık erkeğin yürütücüsü olduğu aile temelli işlere dahil olamayacakları yönündeki anlayışın yayılmasına neden olmuş; kadınları ev içi rollerle sınırlandıran ev ideolojisinin doğuşunu hazırlamıştır. Ev ideolojisi, “sanayi kapitalizminin gereksinimleri doğrultusunda ortaya çıkarak kadını özel alanla sınırlayan cinsiyet ideolojisi” olarak işlev görmüştür (Jordan, 2014, s. 443). Bu ideoloji doğrultusunda erkekler kamusal alanın temel aktörleri olarak görülürken, kadınlar ise ev ve aile alanı ile sınırlandırılarak erkek akrabalara bağımlı özneler olarak konumlandırılmışlardır (Young, 2019, s. 5).

Orta sınıf ailelerde iyi eş ve iyi anne olması arzulanan kadın, ev işi ve çocuk bakımı gibi işleri üstlenerek ailenin düzeni sağlayan aktör olarak görülmüştür (Gleadle, 2001, s. 53). Orta sınıf kadının gündelik hayatında gelenekselcilik kültürel pratik olarak baskınlığını sürdürmeye devam etse de, ailesini “üretim biriminden tüketim birimine dönüşümünden sorumlu” ilk modern kadın olmuştur (Blanca, 1975, s. 11). Bu çerçevede tüketimcilik ve ev yönetiminin modernleşmesi yönündeki anlayışın gelişmesi, kadınların ev içi sorumluluklarının kapsamını genişletmiştir (Gleadle, 2001, 53). Fakat tüm bu pratiklerin sorumluluğu hanenin başı olarak addedilen kişinin eşine ait olmamış, aile üyesi diğer kadınlar da bu görevleri yerine getirmekle yükümlü tutulmuşlardır (Davidoff ve Hall, 2002, s. 282).

Bunun yanı sıra orta sınıfa mensup kadınlar aynı zamanda “ahlaki üstünlüğün” taşıyıcısı olarak nitelendirilmiştir. Kadınlardan beklenen, evini ticari hayatın yıpratıcılığından uzak bir mekân olarak yeniden inşa etmesidir (Gordon ve Nair, 2002, s. 126). Kadının bu konuda üstleneceği görev “evin geçimini sağlamaya çalışan, pazarın yarattığı rekabette başarısız olma korkusu yaşayan ve iş dünyasında saygınlık kazanma” (Tosh, 1999, s. 34) derdinde olan erkek için önem taşımaktadır. Çünkü ev, bu gerilimli ortamdaki uzak, erkeğin “bilincini rahatlatmak için sağlıklı bir ortam” sunan mecra olarak kurgulanmıştır (Tosh, 1999, s. 34). Kadınların üstlendiği ahlaki görevin bir boyutu da çocuklarının eğitimiyle ilgilidir. Anneliği bir meslek olarak algılayan orta sınıf kadınlar için çocuğun eğitimine katkıda bulunmak önemli bir pratikti. Anneler okuryazarlık ve ev işine dair becerilerini

çocuklara aktarmaktan ve orta sınıflar için elzem olan çocukların manevi ve ahlaki eğitimlerinden de sorumlu olmuşlardır (Gleadle, 2001, s. 82).

Yüzyılın sonlarında orta sınıf kadınlar farklı mesleklere erişim şansı elde edebilmiştir. Eğitim olanaklarının yarattığı imkanlar sayesinde kadınların tıp, büro işleri, eğitim gibi alanlara erişimleri önceki yıllara nazaran biraz daha kolaylaşmıştır (Young, 2019, s. 5; Gleadle, 2001, s. 139). Fakat bu durum kadınların önündeki engelleri kaldırmamış; kadınlar lehine görülen gelişmeler cinsiyet ideolojisi üzerine temellenmiştir. Tıp ve hukuk gibi erkek egemen alanlara girebilen kadınlar azınlıkta kalmıştır (Young, 2019, s. 7). Az sayıda kadın akademisyenlik, doktorluk gibi statüsü yüksek meslek gruplarına dahil olsa da, mesleklerini erkeklerle eşit şartlarda icra etmelerine izin verilmemiştir. Kadın doktorlar yalnızca kadınların ve çocukların tedavisini yapmakla yükümlü kılınırken; orta sınıf kadınlar için cazip bir seçenek olan memurluk ise kadınların erkeklerden daha az maaş aldıkları ve üst düzey pozisyonlara erişemedikleri bir alan olmuştur (Gleadle, 2001, s. 145-148).

Kadınlar için eğitimin temel hedefi iyi eş ve nitelikli çocuk yetiştirecek bilgiyi edinen anneler inşa etmek olarak görülmüştür (Jordan, 2014, s. 442). 19. yüzyıla kadar orta sınıfa mensup kızlar evde veya daha küçük okullarda görgü kuralları eğitimi alabilmişlerdir. 19. yüzyıl ortasında kadınlara akademik eğitim vermeyi amaçlayan okulların açılması, onların ileri düzey çalışmaları takip etmelerine fırsat vermiştir (Jordan, 2014, s. 448). Orta sınıf ebeveynler kızlarının eğitim almasını ailelerinin statüsünü yükselten bir nitelik olarak görmüşlerdir. Ailelerin eğitimden beklentisi kızlarının aristokrat kadınların eğitimine benzer eğitim görmelerinin yanı sıra, orta sınıf davranışları ve cinsiyet ideolojisinin betimlediği kadın ideali üzerine temellenmesiydi (Jordan, 2014, s. 448).

Eğitimli orta sınıf kadınlar, yeteneklerini erkeklerin aksine profesyonel hayata aktaramamışlardır. Örneğin müzik aleti çalmak, yabancı dil bilmek kadınların ilgi alanlarına hitap eden pratikler olarak görülürken, bu pratikleri ancak yakın aile dostlarının veya komşularının çocuklarına öğretebilecekleri düşünülmüş; meslek olarak icra etmelerine engel olunmuştur (Davidoff ve Hall, 2002, s. 290). Daha eğitimli orta sınıf aileler kız çocuklarına erkek çocuklarıyla eşit seviyede eğitim görme imkânı sağlarken, kadınlara okudukları alanla ilgili profesyonellik kazanmaları konusunda teşvik edici olunmamıştır (Davidoff ve Hall, 2002: 290). Profesyonel bağlamda kadınların icra edebilecekleri, – özellikle üst orta sınıf kadınların- en öne çıkan meslek öğretmenlik olmuştur (Durakbaşa, 2014, s. 317).

Din unsurunun oldukça önemli olduğu orta sınıflarda, dinsel pratiklerin yaşanması konusunda da cinsiyetler arasında ayrımlar gözetilmiştir. Erkeklerin ailelerinin temsilcileri olarak yer aldıkları ayinler kamusal zorunluluk şartı kaldırılana kadar kadınlara kapalı olmuştur (Davidoff ve Hall, 2002, s.107)

Orta sınıf kadınların gündelik yaşamda maruz kaldıkları engellere ve cinsiyet ideolojisinin kadını evle özdeşleştiren tutucu söylemlerine karşın, dönemin cinsiyet normlarını eleştirel olarak inceleyen çalışmalar⁴ kadının bakım ve hizmet işlerini yürüttüğü özel alan ve erkeğin dünyası olarak kabul edilen kamusal alan arasında çok net sınırlar çizilemeyeceğine, gündelik pratiklere bakıldığında iki alan arasında geçirgenlikler olduğuna dikkat çekmiştir. Aslında meydana gelen bir dizi gelişme ideal olanla gerçeklik arasındaki karşıtlığı derinleştirmiştir. Başka bir ifadeyle, kadınların ekonomik veya diğer alanlarla etkileşimleri, onların özel alan dışında da varlık göstermelerini sağlamıştır. Bu durum ise orta sınıf kadınlarının burjuva toplumsal cinsiyet normlarını aşındırmasına neden olmuştur. Bahse konu olan eleştirel çalışmalar⁵, ayrı alan ideolojisinin her orta sınıf kadının deneyimi benzer şekilde şekillendirmediğini açığa çıkarmıştır. Kamusal alanda yer alan kadınlar pek çok engelle karşılaşsa da egemen toplumsal cinsiyet ve ayrı alanlar ideolojisinin pratikte pürüzler barındırdığı görülmüştür.

Eleanor Gordon ve Gweneth Nair (2002) tarafından yapılan çalışma⁶ egemen toplumsal cinsiyet normlarının dışında kalan kadınların örneğini sunması bakımından dikkat çekicidir. Gordon ve Nair, ev reisini erkek olarak kodlayan orta sınıf toplumsal cinsiyet normuna karşıt bir şekilde, eş, erkek kardeş ya da erkek akrabanın hane reisi olduğu bir evde yaşamayan, erkeğe bağımlılığın olmadığı ve bu nedenle ayrıksı olarak etiketlenen kadınlar tarafından yönetilen hanelerin varlığına işaret etmektedirler. Hatta bu kadınlar, alışılmışın dışına çıkarak kadın akrabaların yanı sıra erkek akrabalarını da evlerinde barındırmışlardır. Orta sınıf kadınlar arasında kız kardeşlerin birbiriyle yaşamalarının yaygın bir pratik olduğuna dikkat çekilirken, erkeklerin hane reisi oldukları evlerde yaşayan dul kadın oranının ise tahmin edilenden az olduğuna işaret edilmektedir (Gordon ve Nair,

⁴ Çalışmalara 2. dipnotta yer verilmiştir.

⁵ Çalışmalara 2. dipnotta yer verilmiştir.

⁶ Çalışma için bkz. Gordon, E., Nair, G. (2002). The Myth of the victorian patriarchal family. *The History of the Family*, 7(1), 125-138.

2002, s. 132). Yazarlar bu durumun 19. yüzyıl İngiltere’inde orta sınıf kadınlarının basitçe, aile üyesi bir erkeğe bağımlı olarak görülemeyeceğinin kanıtını sunduğunu ve “evin reisi tarafından yönetilen burjuva ailesinin evrensel olmadığını” belirtir (Gordon & Nair, 2002, s. 136).

Orta sınıf toplumsal cinsiyet ideolojisinin kadına atfettiği özel alanla özdeşleşen rollerin dışında kalan kadınlar, ailenin sahip olduğu işletmelerde cinsiyetçi iş bölümü anlayışıyla paralel işler üstlenme ve hanenin tüketiminden sorumlu olma gibi evin dışında fırsatlar sunan pratiklere dahil olabilmıştır (Gordon ve Nair, 2002, s. 126). Orta sınıfın daha alt kademelerindeki kadınlar üst orta sınıflarca “yozlaşma” olarak nitelendirilen terzilik, tuhafiyecilik gibi alanlarda ticaretle uğraşabilmişlerdir. Fakat daha büyük manüfaktür girişimlerinin yanı sıra pazarda aktif hareket edebilme, teknik bilgi gibi gereklilikler karşısında yetersiz kalmaları zamanla kadınların bu alanlardan çekilmelerine neden olabilmıştır (Davidoff ve Hall, 2002, s. 309).

Davidoff ve Hall pek çok çalışmada kadınların babaları ve eşleri aracılığıyla ticari alana dahil olabildiklerine, erkeklerle aynı statüden yararlanmalarına izin verilmesi dahi ticaret odaları tarafından tamamen dışlanmadıklarına dikkat çekildiğini belirtmektedir (Davidoff ve Hall, 2002, s. 25) Her ne kadar kadınlar eşleri ve akrabalarının hayata geçirdikleri iş birliklerinin parçaları olabilseler de ticari anlaşmalar yapma hakları bulunmamakla beraber, imza atma ve borç toplama yetkisine de sahip değillerdi (Davidoff ve Hall, 2002, s. 105, 272). Ticari alandaki bu eşitsiz pratiklerin varlığı, kadınların eşlerinin işlerine ve aile işletmesine yönelik desteklerinin işletmelerin başarıya ulaşmasında elzem olabildiği gerçeğini değiştirmemiştir (Gleadle, 2001, 58).

19. yüzyıl İngiltere’inde aile aynı zamanda kâr getirici “ekonomik aktivite” üzerine yükselen (Davidoff ve Hall, 2002: 106) kurum olarak tasvir edilmiştir. Orta sınıf kadın ve erkek bu ekonomik aktivitenin üyeleri olarak konumlandırılmış olsalar da, aralarındaki görev paylaşımı eşit olmamıştır (Davidoff ve Hall, 2002: 198). Bu durum ise, kadınların iş konusunda erkekler kadar aktif olmaması gerektiğine ve erkeklerle ilişkilendirilen herhangi bir pozisyonu kadınların üstlenmesinin hoş olmayacağına (Davidoff ve Hall, 2002, s. 272) yönelik anlayışın yansıması olarak kendini göstermiştir.

Her ne kadar orta sınıfa mensup kadınlar belirli normlarla sınırlandırılmış olsalar da aile işletmelerindeki konumları dahil olmak üzere, erkeklerin üstlendikleri faaliyetlerin mutfağında oldukça emek harcamış; maddi ve yeteneksel açıdan da işletmelere azımsanamayacak boyutta katkıda bulunmuşlardır. Başka bir ifadeyle aile işletmelerinin kadın üyeleri “hem kültürel hem de parasal

sermayenin kaynağı”nı inşa edebilmişlerdir. (Davidoff, 2002, s. 61) Eşleri rahatsızlık geçirdiğinde ya da işlerini yürütmekte zorlandığında, işin yükümlülüğünü kadının üstlenmesi aile işletmesinin başarısı açısından önemli görülmüştür (Gleadle, 2001, s. 58) Bir bakkal ailesinin kadın üyelerinin satılmak üzere dükkanda reçel yapması ve müşterilerle ilgilenmesi; ya da avukat ve emlakçı eşlerinin ve kızlarının yazışmaları kopyalamaları gibi görevler üstlenmeleri (Gleadle, 2001, s. 58) bu duruma örnek başka pratiklerdir. Bazı orta sınıf kadınların bu konumlanması, faaliyetlerinin yalnızca evle ilişkilendirilen işlerle sınırlanmadığının göstergesidir (Durakbaşa, 2014, s. 316). Bu durum, Avrupa’da burjuvazinin oluşumunda kadın emeğinin payının göz ardı edilemeyeceğinin kanıtı olarak görülebilir.

Davidoff ve Hall (2002, s. 281), kadının sahip olduğu yetenekleri ailesinin işletmesinde kullanmasının işletmenin ticari anlamda başarısını geliştiren önemli bir faktör olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Bu aile teşebbüslerine girişimcilerin eşlerinin yanı sıra kız kardeşleri, kızları, kuzenleri, ailenin yaşça büyük kadın üyelerinin katkıları olmuştur (2002, s. 278). Davidoff ve Hall’un (2002) çalışmasında dikkat çeken bir başka ayrıntı da aile üyesi kadınların evlenerek ve çocuk sahibi olarak da aile işletmesine katkıda bulunmuş olmalarıdır. Çünkü kız kardeşlerin veya kız evlatların evlenmesi aynı zamanda aile teşebbüslerine yeni üyelerin dahil olmasını sağlamaktaydı. Ayrıca ailenin kadın üyelerinin erkek çocuk sahibi olması da aile işletmelerini yönetecek gelecekteki partnerlerin varlığı anlamına geliyordu.

Hakim cinsiyet normunun dışında kalan bir başka örnek ise bahse konu olan dönemdeki kadın girişimcilerin azımsanamayacak varlığıdır. 19. yüzyıl ortaları ve 20. yüzyıl başlarında İngiltere’deki kadın girişimcilerin genel bir görünümünü sunan “Female entrepreneurship: business, marriage and motherhood in England and Wales, 1851-1911” isimli makalede kadın girişimcilerin⁷ sayısının literatürün işaret ettiğinin çok üstünde olduğuna dikkat çekilmektedir. Çalışmanın bir başka bulgusu ise kadınların evlendiklerinde ya da anne olduklarında girişimci faaliyetlere dahil olmaya devam etmiş olmalarıdır (Lieshout vd., 2019, s. 440, 441). Kadınların girişimcilik faaliyetleri içinde

⁷ Bahse konu olan çalışmada nüfus sayımlarında kadınların meslekleriyle ilgili alanın boş bırakılma oranının yüzyıl son yıllarına doğru giderek arttığına dikkat çekilmektedir. Nüfus sayımında mesleklerle ilgili soruların daha net bir çerçeve içermesi ve bu nedenle daha az tanımlı bir mesleğe sahip olanların veya yarı zamanlı çalışan kişilerin mesleğe dair soruyu boş bırakmayı tercih etme olasılığının da bu durumun nedeni olduğu ifade edilmektedir. Bir diğer nedenin ise kadınların işlerinin eşlerinin işinin altında gizlenme durumu olabileceğine işaret edilmiştir (Lieshout vd., 2019, s. 445)

bulunmalarının zorunluluktan kaynaklandığı ifade edilirken, kadınlara ait işletmelerin ise küçük ölçekli ve erkek işletmeleriyle benzer özellikler barındırdığına işaret edilmektedir (Lieshout vd., 2019, s. 441). Yine “Female business ownership in Birmingham 1949-1901” isimli çalışmada da ticaret rehberlerinden yola çıkarak kadınların, 19. yüzyıl sonlarında da, öncesinde olduğu gibi iş dünyasında yer almaya devam ettiklerine dikkat çekilmektedir (Aston, 2013, s. 187). Kayıtların, kadın girişimcilerin riskten kaçınmak yerine yatırımların potansiyelini arttırmaya yönelik pratikler sergilediklerine ve erkek girişimlerle benzer davranışlar benimsediklerine yönelik çıkarımlarda bulunabilecek bilgiler barındırdığına işaret edilmektedir (Aston, 2013, s. 197, 198, 205).

Kadın girişimciliğinin ortak niteliği ise evin aynı zamanda iş yeri olarak kullanımı ve girişimcilik faaliyetlerinin ev ideolojisinin kadına atfettiği roller ekseninde şekillenmesidir. (Lieshout vd., 2019, s. 459). Yani cinsiyet rollerine uygun, ev içi faaliyetlerle ilişkili pratiklerin meslek olarak icra edilmesi, kadın girişimciliğini⁸ destekleyen unsur olmuştur (Lieshout vd., 2019, s. 462). Kadın girişimcilerinin yarısını çamaşırcılar, dikişçiler ve şapkacılar oluştururken, inşaat sektöründe dahi kadın girişimcilerin varlığı tespit edilmiştir (Lieshout vd., 2019, s. 452, 453). Kadın girişimciliği ile ilgili dikkat çeken bir başka ayrıntı ise pansiyon sahiplerinin neredeyse tamamına yakınına yaşlı kadınların oluşturmasıdır. Ayrıca girişimci kadınların çoğunluğunun evli veya dul olduğuna dikkat çekilmektedir (Lieshout vd., 2019, s. 456, 462).

19. yüzyıl İngiltere’inde orta sınıf kadınlar arasında derin farklılıklar bulunmaktaydı. Bir taraftan yardıma muhtaç, orta sınıf dul kadınların varlığı problem olarak kodlanırken (Curran, 1993); diğer taraftan da mülkiyet sahibi olan ve mülkiyet ile ilgili kararlara etkin bir şekilde katılan kadınların varlığı da mevcuttu (Berg, 1993). Bu dönemde mülkiyet sahibi orta sınıf kadınların borç arayışı içinde olan devletin dikkatini çekmeleri; burjuva toplumsal cinsiyet normunun pratikteki bir başka pürüzü olarak belirmektedir. Green ve Owens’ın İngiltere’de zengin ve bekar orta sınıf kadınların İngiliz ekonomisinin gelişimindeki payına işaret ettikleri çalışma bu durumun çarpıcı bir örneğini sergilemektedir (Green ve Owens, 2003). Bu kadınlar, İngiltere ekonomisinin gelişiminin deniz ticaretine bağlı olduğu sürece işaret eden “gentlemanly” kapitalizme dahil olarak, hem deniz

⁸ Kadın girişimciler farklı alanlarda faaliyet gösterebilirler de, girişimci olarak buldukları alanlar erkeklere oranla daha sınırlı olmuştur. Bunun nedeninin ise “erkeksi” niteliklere sahip olduğu düşünülen girişimcilik alanlarının daha fazla sermaye gerektirmesi olması şeklinde ifade edilmektedir. Bunun tersine dikişçilik ve çamaşırhane işletmeciliği gibi kadınların daha yoğun bulunduğu alanların gerektirdiği sermaye ise daha azdır. (Lieshout vd., 2019, s. 454)

ticaretinin gelişmesi hem de savaş masraflarının karşılanması için devlete borç vermişlerdir (Green ve Owens, 2003, s. 512). Devletin borcu kapatmak için “önemini keşfettiği bu kadınlar” ulusal borcun karşılanmasında servet sahibi erkeklerle karşılaştırıldıklarında sayıları daha az bir orana tekabül ediyor olsa da önemleri yadsınmamıştır⁹ (Green ve Owens, 2003, s. 519, 525, 531).

Gündelik hayatta alışılmışın dışında konumlanan kadınların varlığına dair görüşlerin olduğunu ifade eden Bock, bu görüşlerden yola çıkarak dönemin toplumsal cinsiyet normuyla uyumsuz örneklerin varlığına dikkat çekmektedir. Özellikle tanınmış ailelere mensup kadınların doyumlu ve erkeklerle uyum içinde bir hayat sürdüğü, cinsiyet normlarının pasif kabullenicileri olmadıkları ifade edilmektedir (Bock, 2004, s. 110).

Kadını belirli kalıplara sıkıştıran burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisi erkeği de kadına atfettiği rollerin karşısında konumlandırmıştır. Fakat 19. yüzyıl burjuva ideolojisinin orta sınıf kadınlara atfettiği rollerin pratiğe dökülmesinde yaşanan pürüzler erkekler için de söz konusu olmuş; erkeklerin özel alandan tamamen dışlanmasının gerçekçi olmadığı görülmüştür.

3. Burjuva Toplumsal Cinsiyet İdeolojisi ve Erkekler

Toplumsal cinsiyet ideolojisi orta sınıf erkeğin dünyasını kadınınakinin aksine rasyonellik ve otorite üzerine temellendirilmiştir (Tosh, 1999, s. 47). Erkeği aile dışında konumlandıran orta sınıfın toplumsal cinsiyet normu, yetişkin erkek olarak kabul edilmenin koşulunu “eve ekmek getiren” kişi olmakla eş değer tutmuştur (Davidoff ve Hall, 2002: 181). Bu anlayışın kaynağını orta sınıf erkeğin 18. yüzyılda olduğu gibi “dükkanın üstünde” yaşama pratiğini bırakması ve evden uzakta çalışmaya gitmesi oluşturmuştur (Tosh, 1991, s. 113). Fakat bu durum erkeğin özel alandaki varlığını yok etmemiştir.

Genel bağlamda erkeklerin, kendine bağımlı olan ailelerinin geçimlerini sağlamaktan sorumlu olmaları, erkeklik kimliklerinin özünü inşa eden ana unsur oluşturmuştur. Erkeklerin bu

⁹ Yazarlar kadın yatırımcıların 1810'daki toplam pay içindeki oranlarının yüzde 34.7 olduğunu, bu oranın 1840'a gelindiğinde ise yüzde 42.7'ye yükseldiğine işaret etmektedirler. Devletin borçlarını kapatan zenginler arasındaki oranları ise 1810'da 23.1 iken, 1840'ta 32.1 olduğuna dikkat çekilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Green, D. R., Owens, A. (2003). Gentlewomanly capitalism? Spinners, widows, and wealth holding in England and Wales, C. 1800-1860. *The Economic History Review*, 56(3), 510-536.

sorumluluğu üstlenmeleri aynı zamanda iyi baba ve iyi eş olarak da anılmalarının temel koşulu sayılmıştır (Davidoff vd., 1999, s. 152). Bu durum işçi sınıfı erkekleri yanı sıra çalışmayı küçümseyen aristokrasinin aksine çalışmayı ve iş ahlakını yücelten orta sınıf erkekleri için de geçerli bir norm olarak kabul görmüştür (Davidoff vd., 1999, s.124). Öyle ki “mesleksi ve profesyonel kimlik” erkeklik kavramının içini dolduran temel unsurlar olarak okunurken, eve ekmek getiriyor olmaları işçi sınıfı erkeklerinin de siyasal haklarının genişlemesini meşru kılan önemli bir pratik olarak sunulmuştur. (Davidoff, 2002, s. 227).

Orta sınıf erkeklerinin öne çıkan rollerinden bir diğeri servetine sahip çıkması ve bu servetin devamlılığını sürdürmesidir (Davidoff & Hall, 2002, s. 121). Bu durum kendine bağımlı olanların hayatlarının idamesi açısından elzemdir. Bu sorumluluğun bir göstergesi olarak baba, eş, erkek kardeş kimlikleriyle orta sınıf erkeklerin, zamanla kapitalist işletmelerin büyümesinin veya rekabet koşullarının keskinleşmesinin yol açabileceği iflasların ailelere verebileceği zararı göz önünde bulundurarak işletme kaynaklarını aileden ayırmayı tercih ettikleri ifade edilmektedir (Davidoff & Hall, 2002, s. 106).

Orta sınıf erkekliğinin şekillenmesinde “Evanjelizmin ve kapitalizmin gelişmesinin” etkisi yadsınamazdır. İşteki başarılarının da üzerine temellendiğine inanılan “iş etiği, dindarlık, patronaj ve iyilikten bağımsızlık, aileye adanmışlık” gibi unsurlar orta sınıf erkek kimliğinin bileşenleri olarak kendini göstermiş ve aynı zamanda bu bileşenler orta sınıf erkeklerinin kendilerini toprak sahibi elitlerden ayırma aracı olarak görülmüştür (Tosh, 1991, s. 46).

Aile reisi olarak addedilen erkek, hem eşi hem de çocukları üzerinde otoritesi olan ve soyu devam ettiren temel aktör olarak görülmüştür. İngiltere’de uzun tarihsel süreç boyunca aile üyeliğinin dışında tutulan babalar, (Davidoff, 2002, s. 60) aile içinde otoritesini pekiştiren kimliğin taşıyıcıları olarak kendini göstermiştir. Araştırmacıların da belirttiği üzere bu kimliğin erkeklere kazandırdığı otorite zamanla kırılmaya uğramış olsa da 1800’lü yılların son yirmi yılına kadar etkisini oldukça belirgin bir şekilde sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Davidoff vd., 1999, s. 136-146).

Babalık kurumu sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle dönüşmüştür. Bailey¹⁰, 1750-1830 yılları arasında dönemin edebi eserlerinden ve tefrikalarından yola çıkarak ideal baba tasvirinin

¹⁰ Çalışma için bkz. Bailey, J. (2010). A very sensible man: imagining fatherhood in England c.1750-1830. *History*, 95(3), 267-292.

şefkatli, duygusal, çocuklarına maddi destek sağlayan ve onlara ahlaki eğitim veren, ailesine ve çocuğuna bağlı, ulusal görevlerine sadık olma şeklinde yansıtıldığını ifade etmektedir (Bailey, 2010, s.267). 1830-1870 yılları arasında ideal orta sınıf babadan bir taraftan çocuklarına dini rehberlik sunması ve sevgisini göstermesi beklenirken, diğer taraftan çocuklarına karşı disiplini elden bırakmaması ve en önemlisi de dışarıda çalışarak ailesinin geçimini sağlama görevini yerine getirmesi istenmekteydi (Bailey, 2010, s. 268) Yeni baba, “iş ve evin ayrılmasının, kadınların ev içindeki üretken rollerinden uzaklaştırılmasının, evcillik kültürünün ürünü” olarak belirmiştir (Bailey, 2010, s. 268). Ailenin geçimden yalnızca erkeğin sorumlu olmadığı düşüncesinin hakim olduğu 18. yüzyılın aksine, erkeklerin ailelerinin geçimini sağlama zorunluluğunun vurgulandığı 19. yüzyılda orta sınıf babalığın en temel özelliğinin “geçimi sağlama” rolü olduğu ifade edilmektedir (Bailey, 2010, s. 268).

“Doğal” ve nihai olduğu kabul edilen babalık otoritesinin dayanağını, babanın mülkiyet ve gelir üzerindeki kontrolü oluşturmuş ve bu otorite, din ve hukuksal normlar yoluyla da sağlamlaştırılmıştır (Davidoff vd., 1999, s. 126). Bu konunun ciddiyeti çalışmalarda ¹¹ verilen boşanma davası örneklerinde, hukuki mercilerin çocukların çıkarlarını göz ardı etme pahasına babanın otoritesini zedelemeyecek yönde aldıkları kararlarda kendini açık bir şekilde göstermiştir. Babanın otoritesi çocukla ilgili pek çok temel konuda –din, eğitim, sağlık gibi-belirleyici olmuş; bu otorite ancak oldukça uç kabul edilebilecek, çocuğun ahlaki yönünü zedeleyebilecek koşullarla karşı karşıya kalınması durumunda göz ardı edilebilmiştir (Davidoff vd., 1999, s. 41; Davidoff, 2002, s. 60).

Yukarıda da bahsedildiği gibi orta sınıf erkeklerinin yalnızca kamusal alanda varlık gösteren aktörler olarak ele alınması onların özel alanda üstlendikleri rollerin üstünü kapatan problemleri bir analiz çerçevesine yol açmaktadır. “Dostluk ve yoldaşlık” nosyonlarına bağlı olarak burjuva evlilikleri üzerine inşa edilen orta sınıf aileler, erkekler açısından yalnızca kendilerine bağımlı olanların geçimini sağlamakla yükümlü oldukları zorunluluklar alanı olarak okunmamış, aynı zamanda onların ilgi ve sadakate bağlı oldukları bir mecra olarak görülmüştür (Francis, 2002). Orta sınıf erkekler her

¹¹ Ayrıntı için bkz. Davidoff, L. (2002). *Feminist tarihyazımında sınıf ve cinsiyet*. (Çev. Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu). İstanbul : İletişim Yayınları; Davidoff, L. ve Hall, C. (2002). *Family fortunes: men and women of the English middle class, 1780-1850*. London ; New York: Routledge.

ne kadar bu mecra içinde çocuklarına ve eşlerine şefkat gösteren bireyler olarak yer almış olsalar da, evin reisi olarak otoritelerini aile üyelerine hissettirmeyi ihmal etmemişlerdir (Francis, 2002: 639).

John Tosh 19. yüzyılda yaşayan bir öğretmen olan Edward Berson'un ve çocuklarının anılarından yararlanarak yaptığı çalışmada, babanın özel alandaki görünmezliğinin söz konusu olmadığına işaret ederek, orta sınıf toplumsal cinsiyet normunun dışında bir örnek sunmaktadır (Tosh, 1991). Berson ve çocuklarının birlikte geçirdikleri “yemek saatlerinin, pazar günleri yürüyüşlerinin veya birlikte yapılan sohbetlerin” –erkek çocuklarla siyaset ve ticaret üzerine yapılan sohbetler (Francis, 2002, s. 639)- orta sınıf babalarının özel alandaki varlıklarının işareti olduğuna dikkat çekilmektedir (Tosh, 1991, s. 61). Fakat babanın ev içindeki varlığına rağmen anneninki kadar çocukla duygusal bağ kuramadığına işaret edilmektedir. Annenin çocukla kurduğu sevgi temelli ilişki karşısında babalardan çocuklarına “dış dünyada ayakta kalabilmek için gerekli disiplini sağlayan” bireyler olmaları beklenmiştir (Tosh, 1991, s. 65).

SONUÇ

Modern Avrupa'da hukukun üstünlüğü, insan hakları, özgürlük, eşitlik gibi evrensel ilkelerin taşıyıcılığını yapan burjuva ideolojisi, savunduğu ilkelerle çelişerek toplumsal cinsiyet açısından eşitsiz bir düzenin kurulmasını desteklemiştir. Devletin de burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisinin normlarını desteklediği bu düzende orta sınıf erkekleri kuşatan siyasal ve ekonomik haklardan mahrum bırakılan kadınlardan normları tehdit edici şekilde hareket etmemeleri beklenmiştir. Orta sınıf toplumsal cinsiyet normu kadını yalnızca evle ve aile ile özdeşleştirip, onlara annelik ve iyi eş olma sorumluluğu yükleyerek toplumsal bağlamda pek çok pozisyonun dışında kalmalarını pekiştirmiştir. Aynı şekilde orta sınıfa mensup erkekler de kamusal alanla özdeşleştirilerek özel alanda görünmez olarak tahayyül edilmiştir. Fakat yapılan çalışmalar literatürde 19. yüzyıl İngiltere'sinde burjuva toplumsal cinsiyet normlarının gündelik hayatta idealize edildiği gibi keskin ayrımlar üzerine yükselmediğine dikkat çekmiştir. Burjuva toplumsal cinsiyet normları kadınların önünde engel olmaya devam etse de, gündelik hayatta bu normların dışına çıkan kadın ve erkek deneyimleri varlık göstermiştir. Her iki cinsiyet açısından alanlar arasında hareketlilik söz konusuysa, kadınlar evle ilişkili rollerinin dışına çıkarak aile işletmelerinde veya çiftliklerde sermaye birikimine katkıda bulunma ve devlete borç vermeye kadar uzanan farklı pratiklerin öznelere olarak varlık gösterebilmişlerdir. Aynı şekilde erkeklerin de özel alandan bağımsız öznelere olmadıkları ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle burjuva toplumsal cinsiyet ideolojisi pratikte pürüzler

barındırmış; İngiltere örneği üzerinden modern burjuva toplumunda orta sınıf kadınların yalnızca evle ilişkilendirilen edilgen özneler olarak konumlanmadıkları gibi kamusal alanla özdeşleştirilen erkekler de özel alandaki sorumluluklardan azade olmamışlardır.

KAYNAKLAR

- Aston, J. (2012). Female business ownership in Birmingham 1849-1901. *Midland History*, 37(2), 187-206
- Bailey, J. (2010). A very sensible man: imagining fatherhood in England c.1750-1830. *History*, 95(3), 267-292.
- Berg, M. (1993). Women's property and the industrial revolution. *The Journal of Interdisciplinary History*, 24(2), 233-250.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul : Metis Yayınları
- Berktaş, F. (2015). Liberalizm: tek bir pozisyona indirgenmesi olanaksız bir ideoloji. Birsen Örs (Ed.), *19. Yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* (8. Baskı) içinde. (s. 49-114). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bock, G. (2004). *Avrupa tarihinde kadınlar*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Branca, P. (2013). *Silent sisterhood: middle class women in the Victorian home*. London and New York: Routledge.
- Curran, C. (1993). Private women, public needs: middle-class widows in victorian England. *British Studies*, 25(2), 217-236.
- Çakır, S. (2015). Feminizm: ataerkil iktidarın eleştirisi. Birsen Örs (Ed.) *19. Yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* .(8.Baskı) içinde (s. 413-475). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Davidoff, L., Doolittle, M., Fink, J. ve Holdon, K. (Ed.). (1999). *The family story: blood, contract, and intimacy, 1830-1960*. London; New York: Longman.
- Davidoff, L. ve Hall, C. (2002). *Family fortunes: men and women of the English middle class, 1780-1850*. London ; New York: Routledge.
- Davidoff, L. (2002). *Feminist tarihyazımında sınıf ve cinsiyet*. (Çev. Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, A. (2014). Kadın tarihinde ilişkiler ve kişiler: feminist tarihçi Leonore Davidoff'dan kardeş ilişkileri üzerine ustaca bir yapıt. *Moment Dergi*, 1(2), 312-325.
- Francis, M. (2002). The domestication of the male? Recent research on nineteenth- and twentieth-Century British masculinity. *The Historical Journal*, 45(3), 637-652.

- Gleadle, K. (2001). *British women in the nineteenth century*. New York: Palgrave.
- Gordon, E. ve Nair, G. (2002). The Myth of the victorian patriarchal family. *The History of the Family*, 7(1), 125-138.
- Green, D. R., Owens, A. (2003). Gentlewomanly capitalism? Spinsters, widows, and wealth holding in England and Wales, C. 1800-1860. *The Economic History Review*, 56(3), 510-536.
- Jordan, E. (1991). "Making good wives and mothers? The transformation of middle class girls' education in nineteenth century in Britain. *History of Education Society*, 31(4), 439-462.
- Lieshout, C., Smith, H., Monteb. (2019). Female entrepreneurship: business, marriage and motherhood in England and Wales, 1851–1911. *Social History*, 44(2), 440-468.
- Morris, R. J. (2005). *Men, women, and property in England, 1780-1870: A social and economic history of family strategies amongst the leeds middle classes*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.
- Pateman, C. (1993). Kardeşler arası toplumsal sözleşme. *Sivil toplum ve devlet içinde* (s. 119-146). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rose, S. (2003). *Limited livelihoods: gender and class in nineteen century England*. London: Routledge.
- Tosh, J. (1991). The domestication of the male? Recent research on nineteenth and twentieth century British masculinity. Michael Roper and John Tosh (Ed.), *Manful assertion: masculinities in Britain since 1800* içinde. (p. 44-74). London: Routledge.
- Tosh, J. (1999). *A Man's place: masculinity and the middle-class home in victorian England*. New Haven: Yale University Press.
- Vogel, U. (2015). Mülkiyet hakları ve Almanya'da kadının rolü. *19. yüzyıl Avrupa'sında burjuva toplumu içinde* (s. 237-263). İstanbul: İletişim Yayınları.